

ZAŁĄCZNIK DO UCHWAŁY NR VII/55/11
RADY MIEJSKIEJ WE FROMBORKU
Z DNIA 16 CZERWCA 2011 R.

PLAN ODNOWY MIEJSCOWOŚCI NARUSA NA LATA 2011 – 2018

GMINA FROMBORK, POWIAT BRANIEWO

Spis treści:

I. WSTĘP.....	3
II. CHARAKTERYSTYKA MIEJSCOWOŚCI NARUSA.....	4
III. INWENTARYZACJA ZASOBÓW MIEJSCOWOŚCI NARUSA.....	8
3.1. Położenie miejscowości.....	8
3.2. Klimat.....	11
3.3. Hydrografia.....	11
3.4. Ludność.....	12
3.5. Gospodarka.....	15
3.6. Infrastruktura.....	15
3.6.1. System komunikacji.....	15
3.6.2. Gospodarka wodno – ściekowa.....	16
3.6.3. Elektroenergetyka, ciepłownictwo i gazownictwo.....	16
3.7. Potencjał kulturalny i turystyczny.....	16
3.7.1. Historia miejscowości.....	16
3.7.2. Obiekty zabytkowe.....	18
3.7.3. Walory przyrodnicze.....	19
3.7.4. Flora i fauna.....	21
3.7.5. Wody.....	21
3.7.6. Turystyka.....	21
3.7.7. Lokalne centrum kultury.....	23
3.7.8. Inicjatywa lokalna – tematyizacja miejscowości Narusa.....	29
IV. ANALIZA ZASOBÓW MIEJSCOWOŚCI NARUSA.....	30
V. ANALIZA SWOT MIEJSCOWOŚCI NARUSA.....	32
VI. PLANOWANE KIERUNKI ROZWOJU MIEJSCOWOŚCI NARUSA.....	34
VII. PLANOWANE ZADANIA W RAMACH ODNOWY MIEJSCOWOŚCI NARUSA NA LATA 2011 – 2018.....	36
VIII. HARMONOGRAM REALIZACJI ZADANIA.....	39
IX. PUBLIC RELATIONS PLANU ODNOWY MIEJSCOWOŚCI NARUSA.....	39

I. WSTĘP

Rozwój i odnowa obszarów wiejskich to jedno z kluczowych wyzwań, jakie stoją przed Polską w okresie integracji z Unią Europejską. Zasadniczym jej celem jest wzmocnienie działań służących zmniejszeniu istniejących dysproporcji i różnic w poziomie rozwoju obszarów wiejskich w stosunku do terenów miejskich.

Niniejsze opracowanie zawiera charakterystykę miejscowości, inwentaryzację zasobów służącą ujęciu stanu rzeczywistego, analizę SWOT czyli mocne i słabe strony miejscowości, planowane kierunki rozwoju, przedsięwzięcia wraz z szacunkowym kosztorysem i harmonogramem działań.

Plan Odnowy Miejscowości Narusa to dokument, który określa strategię działań w sferze społeczno-gospodarczej na lata 2011 – 2018. Podstawą opracowania planu jest Strategia Rozwoju Miasta i Gminy Frombork na lata 2008 – 2015.

Niniejszy plan jest planem otwartym stwarzającym możliwość aktualizacji w zależności od potrzeb społecznych i uwarunkowań finansowych. Oznacza to, że mogą być dopisywane nowe zadania, a także to, że może zmienić się kolejność ich realizacji w zależności od uruchomienia i dostępu do funduszy Unii Europejskiej.

Celem planu jest podtrzymanie lub odtworzenie atrakcyjności miejscowości jako miejsca zamieszkania i zaplanowanie oraz przeprowadzenie tego w sposób dostępny, oczekiwany i popierany oraz wykonalny dla lokalnej społeczności.

Idea odnowy miejscowości wyrasta z przekonania, że odnowiona, doinwestowana i ożywiona kulturowo miejscowość odzyska swoją atrakcyjność jako miejsce zamieszkania, zapewni swoim mieszkańcom godziwy standard i jakość życia oraz zdoła zatrzymać młodzież na miejscu.

Plan Odnowy Miejscowości ma więc charakter „planu małych kroków”, ale w kierunku wielkich celów. Małych kroków, które podejmowane przez mieszkańców przy finansowym i organizacyjnym wsparciu gminy doprowadzić mają do trwałej poprawy miejscowych warunków życia.

Korzyści wynikające z posiadania Planu Odnowy:

1. Plan umożliwi efektywne gospodarowanie zasobami takimi, jak środowisko, ludzie, infrastruktura i środki finansowe.
2. Zapisanie tego procesu w formie dokumentu umożliwi stałą ocenę postępów i korygowanie błędów przez wszystkich członków społeczności lokalnej.
3. Dokument umożliwi zaangażowanie władz lokalnych oraz mieszkańców w planowanie swojej przyszłości. Uwzględnienie różnych opinii, pomysłów i koncepcji często wymaga konsensusu. Osiągnięty na drodze otwartej dyskusji pozwala na wypracowanie strategii, z którą będzie identyfikowała się społeczność lokalna.
4. Tworzenie Planu Odnowy sprzyja realistycznej ocenie mocnych i słabych stron miejscowości, a przez to przyjrzenie się możliwościom oraz potencjalnym problemom, które mogą się pojawić w przyszłości. W ten sposób można uniknąć wielu trudności.

Podstawą tworzenia Planu Odnowy jest zdanie sobie sprawy z lokalnych zasobów i potencjałów, zmobilizowanie ich, zainwestowanie w rozwój i stworzenie systemu działań partnerskich tak, aby uzyskać efekt żywiołowego przyrastania inicjatyw i kumulowania się ich skutków.

Projekt wprowadzonych do Planu zadań powstał w oparciu o wytyczne środowiska lokalnego i konsultacji społecznych- radnych.

Plan rozwoju miejscowości Narusa jest zgodny z następującymi dokumentami strategicznymi Miasta i Gminy Frombork:

- **Strategia Rozwoju Miasta i Gminy Frombork na lata 2008 – 2015** – przyjęta Uchwałą nr XVIII/107/08 Rady Miejskiej we Frombork w dniu 27 marca 2008 roku;
- **Plan Rozwoju Lokalnego Miasta i Gminy Frombork** przyjęty Uchwałą nr XIX/124/08 Rady Miejskiej we Fromborku z dnia 24 kwietnia 2008 r.

oraz z następującymi dokumentami o znaczeniu ponadlokalnym:

- **Strategia Rozwoju Powiatu Braniewskiego** na lata 2004–2015, która stanowi załącznik do Uchwały Nr XVI/90/03 Rady Powiatu Braniewskiego z dnia 29 grudnia 2003r.
- **Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Województwa Warmińsko-Mazurskiego**, która stanowi załącznik do Uchwały Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego Nr XVIII/272/00/2000 z dnia 24 lipca 2000 r.
- **Plan Rozwoju Regionalnego Województwa Warmińsko-Mazurskiego do roku 2020** przyjętego Uchwałą Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego nr XIX/271/04 z dnia 27 kwietnia 2004 r., zaktualizowany Uchwałą Sejmiku nr XXXI/424/05 z dnia 19 kwietnia 2005 r.

II. CHARAKTERYSTYKA MIEJSCOWOŚCI NARUSA

Miejscowość Narusa leży w północno – zachodniej części województwa warmińsko-mazurskiego, w powiecie braniewskim w gminie Frombork. Położona jest w odległości 2 km od Zalewu Wiślanego w strefie nadmorskiej w obrębie dwóch mezoregionów: Równiny Warmińskiej i Pobrzeża Staropruskiego. Liczba ludności zamieszkująca w Narusie wg stanu na 31 grudnia 2010 roku wynosiła 158 osób, z czego 73 to kobiety, a 85 to mężczyźni.

Narusa - droga wojewódzka nr 504 relacji Elbląg – Braniewo

Narusa to miejscowość o charakterze mieszkalno-rolniczym. Zabudowa jest charakterystyczna dla Państwowych Gospodarstw Rolnych. Są to cztery bloki czterorodzinne, dwa bloki pięciorodzinne, dwa budynki sześciorodzinne, trzy budynki dwurodzinne oraz dwa budynki jednorodzinne. W miejscowości przecina się kilka wiejskich drózek, niektóre z nich są utwardzone kamienne, a niektóre są gruntowe.

Narusa – bloki mieszkalne

Narusa – bloki mieszkalne

Narusa – budynek mieszkalny w centrum miejscowości

Narusa – budynek mieszkalny w centrum miejscowości

W miejscowości Narusa znajduje się kaplica parafii fromborskiej, sklep oraz niewielka świetlica wiejska stanowiąca obecnie centrum kultury. Miejscowość dysponuje terenem pod boisko sportowe i plac zabaw dla dzieci. Przy drodze wojewódzkiej znajduje się zadaszony przystanek autobusowy.

Kaplica św. Ojca Pio

Świetlica wiejska w Narusie

Miejscowość Narusa jest jednym z jedenastu sołectw Gminy Frombork. Usytuowana jest w atrakcyjnej, malowniczej okolicy, wśród lasów, a jednocześnie stosunkowo blisko od centrum gminy – Fromborka. W latach 1975-1998 miejscowość należała administracyjnie do województwa elbląskiego. Na terenie Narusy funkcjonują tereny chronione: Park Krajobrazowy Wysoczyzny Elbląskiej i jego otulina oraz Obszar Chronionego Krajobrazu Rzeki Baudy. Ze względu na malownicze położenie oraz walory przyrodnicze miejscowość ma ogromne możliwości rozwoju turystyki.

III. INWENTARYZACJA ZASOBÓW MIEJSCOWOŚCI NARUSA

3.1 Położenie miejscowości

Miejscowość zlokalizowana jest w Gminie Frombork. Jest to gmina miejsko-wiejska. Od strony zachodniej Narusa graniczy z Gminą Tolkmicko. Od strony południowo-zachodniej graniczy z sołectwem Krzyżewo i Krzywiec. Od strony południowej z sołectwem Jędrychowo. Od strony południowo-wschodniej z sołectwem Baranówka. Od strony wschodniej z sołectwem Ronin i z miastem Frombork. Narusa położona jest w odległości 2 km od Fromborka i 11 km od Braniewa, przy drodze wojewódzkiej 504 oraz 2 km od Zalewu Wiślanego. Miejscowość otoczona jest kompleksem leśnym.

POŁOŻENIE GMINY FROMBORK

Źródło: www.polskiegminy.gov.pl

Sołectwo Narusa leży na obszarze chronionego krajobrazu rzeki Baudy i w obszarze NATURA 2000. Utworzone zostało na mocy uchwały Nr VIII/46/01 Rady Miejskiej Gminy Frombork z dnia 22 czerwca 2001 r. w sprawie utworzenia jednostek pomocniczych gminy Frombork wraz z sołectwem Nowe Sadłuki i Baranówka. Zajmuje powierzchnię ogółem 1 355,55 ha co stanowi 11,46 % powierzchni gminy Frombork.

Główne zasoby środowiska przyrodniczego stanowią:

- lasy – o bardzo dużych potencjałach faunistycznych, florystycznych oraz produkcji tlenu i regeneracji powietrza i retencji wody; zajmują one około 32% powierzchni gruntowej gminy,
- łąki cenne przyrodniczo – o dużym potencjale faunistycznym, produkcji tlenu i regeneracji powietrza i retencji wody,
- duże tereny gleb torfowych i mułowo-torfowych w północnej części gminy – o bardzo dużym potencjale retencji wody,

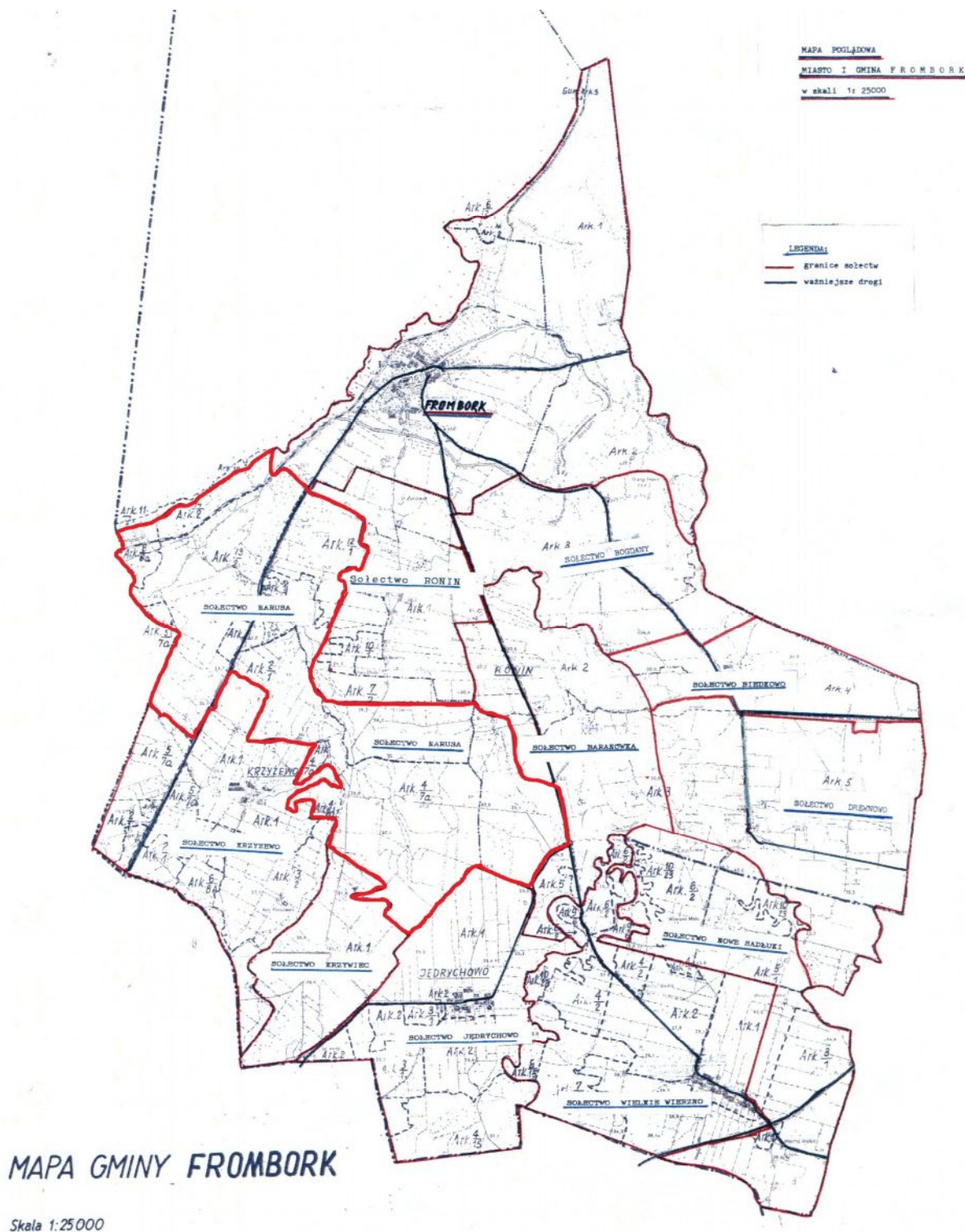
– dominują gleby ciężkie gliniaste, klasy III, IVa i IVb. Użytki zielone III i IV.

Środowisko przyrodnicze okolic Narusa charakteryzuje się wysokimi walorami krajobrazowymi i wysokim stopniem czystości powietrza. Warunki te składają się na potencjał turystyczny miejscowości.

Położenie sołectwa Narusa.

Źródło: <http://mapy.eholiday.pl/mapa-frombork-frombork-braniewo.html>

Położenie miejscowości Narusa na tle gminy Frombork

3.2 Klimat

Położenie miejscowości Narusa w strefie nadmorskiej sprawia, że następuje przenikanie klimatycznego oddziaływania Zalewu Wiślanego i morza w głąb lądu, z czym wiąże się:

- bryza morska, która dociera w głąb lądu na odległość większą niż kilkanaście kilometrów i występuje około 25 dni w roku w półroczu wiosenno-letnim,
- silne wiatry – w Narusie 66 dni w roku z wiatrem powyżej 10 m/s; średnia prędkość wiatru wynosi 5,3 m/s; mały udział ciszy – około 2%,
- rozprzestrzenianie się aerozolu morskiego, szczególnie przy wiatrach północno-zachodnich przy prędkości 4-8 m/s, duża zawartość jodu w powietrzu.

Opady w Narusie są względnie małe z powodu cienia opadowego Wysoczyzny Elbląskiej i wynoszą w roku suchym 369 mm, przeciętnym 589 mm i wilgotnym 751 mm (dane z lat 1961-80). Średnie dzienne usłonecznienie w czerwcu wynosi 8,8 godzin i należy do największych w kraju.

3.3 Hydrografia

Obszar miejscowości Narusa znajduje się w zlewni rzeki Baudy (dopływy – Lisi Parów i Wierzenka z Czerwonym Rowem) i Narusy wpływających bezpośrednio do Zalewu Wiślanego.

Średnia głębokość Zalewu Wiślanego wynosi 2 m w granicach gminy, przy głębokości maksymalnej 3-3,5 m.

Funkcjonowanie środowiska przyrodniczego na terenie gminy charakteryzuje się:

- akumulacją materii, w tym zanieczyszczeń w dolinach rzecznych i jej tranzyt w kierunku Zalewu Wiślanego,
- parowaniem wody z dużej powierzchni terenów leśnych i gruntów rolnych o podłożu gliniastym i ilastym (nieprzepuszczalnym dla wody) oraz powierzchni mokradeł Zalewu Wiślanego, lokalnych stawów i starorzeczy.

Wpływ Zalewu Wiślanego na środowisko przyrodnicze miejscowości Narusa dokonuje się poprzez:

- rozwój morfologiczny strefy brzegowej, podpiętrzanie wód powierzchniowych (m.in. cofka na rzece Baudzie oraz rowach) w wyniku piętrzenia wód Zalewu Wiślanego (różnica 210 cm, od 70 cm ppm do 140 cm ppm; zasilanie wodami morskimi Zalewu Wiślanego przez Cieśninę Pilawską wynosi 17 km³, przy dopływie wód lądowych 3,6 km³),
- wlewy zasolonych wód Zalewu Wiślanego szczególnie w okresie sztormów,
- współzależność poziomu wody w Zalewie Wiślanym i wód podziemnych w obszarze nadzalewowej równiny akumulacyjnej,
- ingresję zasolonych wód do wód podziemnych i w efekcie wzrost zawartości w nich chlorków, szczególnie w obszarze nadzalewowej równiny akumulacyjnej.

Wody powierzchniowe

Rzeka Bauda jest największą rzeką wypływająca z Wysoczyzny Elbląskiej. Jej długość sięga 59 km, z czego około 21,2 km dolnego odcinka znajduje się w powiecie braniewskim. Zlewnia rzeki o powierzchni 361,1 km² charakteryzuje się zróżnicowaną rzeźbą, od pagórkowatej w górnym biegu do falistej, a nawet płaskiej w dolnym biegu rzeki. Niemal na całej długości rzeka płynie głęboką doliną o stromych stokach. Uchodzi do Zalewu Wiślanego na północ od Fromborka. Średni przepływ w profilu ujściowym wynosi 2,7 m³/s. Główne dopływy Baudy to: Gardyna, Dzikówka, Okrzejka i dopływ spod Ogrodnik. Największym dopływem Baudy jest Dzikówka o długości 21,7 km.

Prowadzony jest monitoring regionalny Baudy. Poza tym w ramach monitoringu Zalewu Wiślanego prowadzony jest monitoring Baudy na stanowisku ujściowym.

Rzeka Narusa wypływa z Wysoczyzny Elbląskiej i uchodzi do Zalewu Wiślanego w okolicy Fromborka. Jej długość wynosi 13,2 km, Zlewnia rzeki o powierzchni 43,5 km² charakteryzuje się zróżnicowaną rzeźbą, od pagórkowatej w górnym biegu do falistej w dolnym biegu rzeki. Średni przepływ w profilu ujściowym nie przekracza 0,3 m³/s¹.

Zalew Wiślany

Ze względu na niekorzystne cechy naturalne (duża powierzchnia, mała głębokość) zbiornik jest wyjątkowo podatny na eutrofizację. Podczas intensywnego falowania dochodzi do podrywania osadów dennych, co powoduje uruchomienie zdeponowanych w osadach dennych zanieczyszczeń i zmniejszenie przezroczystości wód. Związki biogenne wnoszone przez dopływy, spływy obszarowe i pochodzące z punktowych źródeł zanieczyszczeń łącznie z zanieczyszczeniami z osadów dennych powodują utrzymywanie się żywności zbiornika na wysokim poziomie. Ocena stopnia redukcji zanieczyszczeń w Zalewie jest trudna ze względu na skomplikowane procesy mieszania i wymiany wód, jednak dzięki zrealizowanym dotychczas inwestycjom w zakresie gospodarki ściekowej wymiernym efektem jest znaczna poprawa stanu sanitarnego wód Zalewu Wiślanego.

Wody podziemne

Wody podziemne są głównym źródłem zaopatrzenia w wodę ludności, rolnictwa i przemysłu. Głównym źródłem zaopatrzenia w wodę w powiecie jest czwartorzędowe piętro wodonośne. Istnieje duża możliwość zanieczyszczenia wód podziemnych występujących w gminie Frombork. Występują tu wody o średniej zasobności.

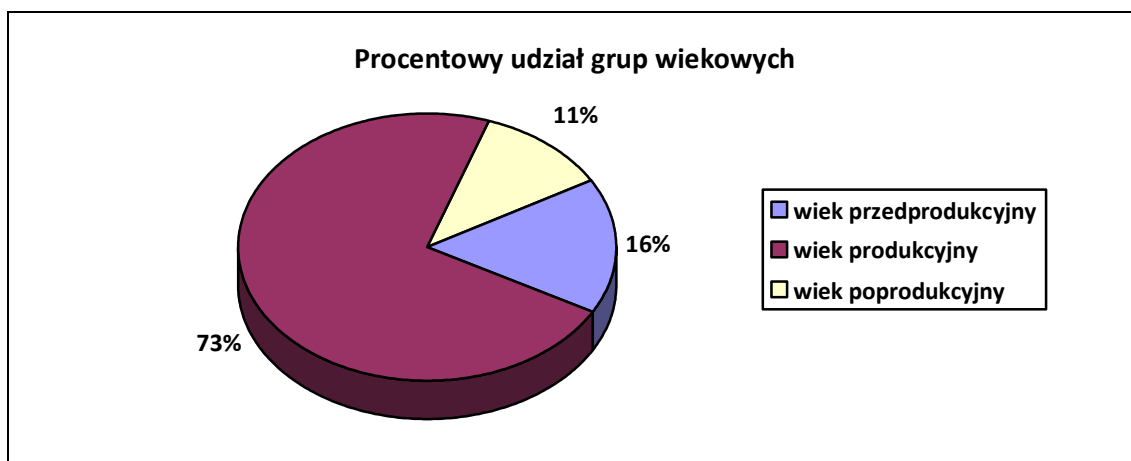
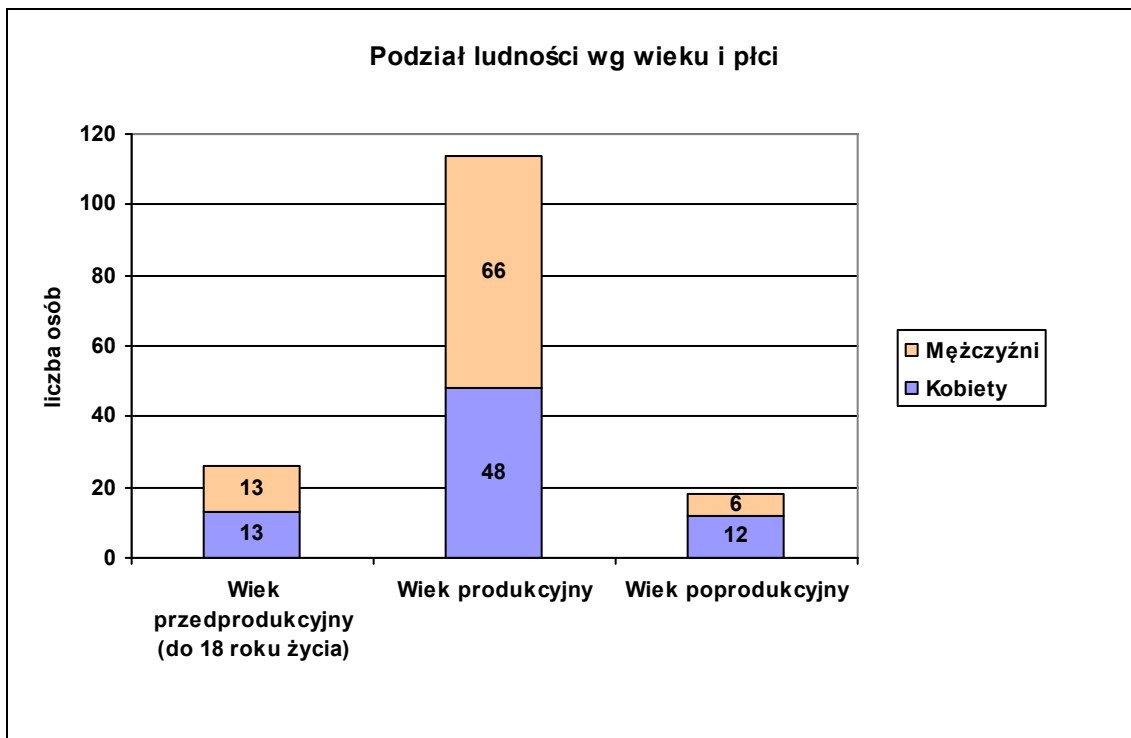
3.4 Ludność

W sołectwie Narusa zamieszkuje 158 osób² (stan na 31.12.2010r.), co stanowi 4,2 % ogółu mieszkańców miasta i gminy Frombork. Jest to trzecie co do wielkości sołectwo w gminie Frombork. Zebrane dane wskazują na to, iż w społeczności wsi dominują osoby

---

¹ Program ochrony środowiska powiatu braniewskiego na lata 2004 – 2007, Północno-Wschodni Oddział Polskiego Towarzystwa Inżynierii Ekologicznej - Suwałki - 87/5663745, s. 33-34

w wieku produkcyjnym, które stanowią 72 % społeczności. Jest to 114 osób w tym 48 kobiet w wieku od 18 do 60 lat i 66 mężczyzn w wieku od 18 do 65 lat. W miejscowości zamieszkuje 26 osób w wieku do 18 roku życia (13 dziewczynek i 13 chłopców) i 12 kobiet powyżej 60 roku życia oraz 6 mężczyzn powyżej 65 roku życia.

Bezrobotni

Województwo warmińsko – mazurskie należy do regionów o najwyższym poziomie bezrobocia w kraju. Powiat braniewski, w tym także Frombork, podobnie jak pozostałe regiony województwa boryka się z trudnym problemem bezrobocia. Według danych na dzień 31 grudnia 2010 roku stopa bezrobocia w Gminie Frombork sięga około 23,3%. Liczba zarejestrowanych bezrobotnych w gminie wyniosła ogółem 368 osób, tj. o 6 % mniej

² Źródło: Urząd Miasta i Gminy we Fromborku, Ewidencja Ludności.

w porównaniu do końca 2009 roku, z tego bezrobotni z prawem do zasiłku – 86 osoby, tj. o 2,3 % więcej, bezrobotni bez prawa do zasiłku – 282, tj. o 8,5 % mniej.³ Podstawową przyczyną bezrobocia w gminie jest brak zastępczych miejsc pracy po zlikwidowanych PGR-ach. Jednocześnie wiele małych przedsiębiorstw, które powstawały w połowie lat 90-tych uległo likwidacji. Postawa osób pozostających bez pracy często objawia się brakiem inicjatywy i poczuciem bezradności. Z drugiej strony wyuczona bezradność bywa sposobem na łatwe korzystanie z opieki socjalnej oferowanej przez placówki pomocy społecznej. Statystyki bezrobocia w gminie Frombork przeprowadzone w ciągu ostatnich lat wskazują na ustabilizowanie się poziomu bezrobocia. W ciągu każdego roku zauważalny jest w okresie letnim nieznaczny spadek liczby bezrobotnych. Taka sytuacja wskazuje, że część z tych osób sezonowo znajduje zatrudnienie. Sytuację w zakresie stanu i poziomu bezrobocia w poszczególnych miesiącach i latach przedstawia poniższa tabela.

Bezrobotni zarejestrowani i z prawem do zasiłku w roku 2010 – wg miesięcy

Miesiąc	Bezrobotni zarejestrowani		Z prawem do zasiłku		% 4:2
	Ogółem	Kobiety	Ogółem	Kobiety	
1.	2.	3.	4.	5.	6.
Styczeń	411	198	100	47	24,33
Luty	404	197	93	47	23,02
Marzec	404	193	79	34	19,55
Kwiecień	368	166	77	32	20,92
Maj	346	163	72	31	20,81
Czerwiec	305	149	66	28	21,64
Lipiec	308	144	65	28	21,10
Sierpień	330	158	77	37	23,33
Wrzesień	336	172	71	34	21,13
Październik	340	174	76	34	22,35
Listopad	344	182	81	37	23,55
Grudzień	368	195	86	40	23,37

Źródło: Powiatowy Urząd Pracy w Braniewie, stan na dzień 31.12.2010

Niepokojącym jest fakt, że spada odsetek bezrobotnych z prawem do zasiłku. Stwarza to zagrożenie marginalizacją społeczną tej grupy osób.

Społeczność osób bezrobotnych jest grupą wymagającą wsparcia, którego celem powinno być podniesienie lub dostosowanie kwalifikacji do potrzeb rynku pracy, jak również zapobieżenia długotrwałemu bezrobociu i marginalizacji społecznej.

Bierni zawodowo

W Gminie Frombork 45,8 % mieszkańców jest biernych zawodowo – nie pracuje, nie prowadzi działalności gospodarczej i nie jest zarejestrowana jako bezrobotni – 57,8 % z nich to kobiety. Największą grupę wśród osób biernych zawodowo stanowią osoby z wykształceniem podstawowym lub niższym (niepełne podstawowe lub bez wykształcenia szkolnego). Ich udział wynosi 63,6 %⁴.

³ Źródło: Powiatowy Urząd Pracy w Braniewie na dzień 31.12.2010

⁴ Powszechny Spis Ludności i Mieszkań Tabl.I.14. Obliczenia własne.

Opisaną powyżej populację należy również zaliczyć do grup społecznych wymagających wsparcia. Są to osoby, które utrzymują się z zasiłków z opieki społecznej lub innych świadczeń własnych lub członków rodziny. Niewątpliwie są to osoby zagrożone marginalizacją społeczną.

Niepełnosprawni

Grupa osób niepełnosprawnych w Gminie Frombork liczy 644 osoby, z czego 416 mieszka na obszarach wiejskich, a 228 na obszarach miejskich Gminy. Aktywność zawodowa tej grupy jest bardzo niska i wynosi dla obszaru całej gminy 13,4 %. Oznacza to, że 86,6 % niepełnosprawnych w gminie nie pracuje, nie prowadzi działalności gospodarczej i nie jest zarejestrowana jako bezrobotni.

Struktura wykształcenia tej społeczności jest dużo gorsza niż struktura wykształcenia ogółu mieszkańców gminy. Największą grupę stanowią osoby z wykształceniem podstawowym lub niższym, które stanowią aż 57,8 %. Następną grupę pod względem udziału w ogólnej liczbie niepełnosprawnych w Gminie Frombork, stanowią osoby z wykształceniem średnim 15,2 %.

Biorąc powyższe pod uwagę, grupę osób niepełnosprawnych w Gminie Frombork należy zaliczyć do grup społecznych wymagających wsparcia. Działania wspierające powinny dotyczyć w głównej mierze uzupełnienia wykształcenia i wzmocnienia aktywności zawodowej i społecznej tej grupy.

3.5 Gospodarka

Na terenie miejscowości Narusa działają dwa podmioty gospodarcze: sklep i gospodarstwo agroturystyczne (ok. 30 koni, owce, kozy, króliki oraz drób domowy).

Mieszkańcy Narusy są w przeważającej większości osobami bezrobotnymi i utrzymują się z prac sezonowych m.in. przy zbiorze trzciny nad Zalewem Wiślanym, w sezonie wiosenno-jesiennym w lasach (zbiór jagód, grzybów, ślimaków oraz prace zlecane przez nadleśnictwa związane z gospodarką leśną) przy zbiorach truskawek. Część z nich znajduje zatrudnienie w ramach prac interwencyjnych lub publicznych zleczanych przez Urząd Miasta i Gminy Frombork.

Wieś posiada ogromny potencjał zasobów pracy, co jest czynnikiem sprzyjającym rozwojowi przedsiębiorczości.

3.6 Infrastruktura

3.6.1 System komunikacji

Na system komunikacji miejscowości Narusa składa się wojewódzka droga kołowa nr 504 relacji Elbląg – Braniewo. Do najważniejszych dróg przebiegających w bezpośrednim sąsiedztwie miejscowości należą:

- droga wojewódzka nr 505 relacji Młynary – Frombork,
- wewnętrzne drogi gruntowe gminne – 2 km,

– turystyczna linia kolejowa relacji Elbląg – Braniewo (obecnie eksploatowana w okresie wakacyjnym wyłącznie w niedziele, linia zabytkowa tzw. kolej nadzalewowa).

Komunikacja masowa opiera się na komunikacji autobusowej. Komunikacja kolejowa praktycznie nie istnieje.

System transportowy w sposób zadowalający wiąże teren miejscowości Narusa z podstawowym układem komunikacyjnym kraju.

3.6.2 Gospodarka wodno – ściekowa

Narusa nie posiada kanalizacji deszczowej. Miejscowość jest zwodociągowana w 100%. Długość linii wodociągowej na terenie miejscowości wynosi 1,5 km. Stanowi ona w całości własność gminy. Siecią woda doprowadzana jest do 13 budynków mieszkalnych.

W miejscowości Narusa istnieje pierwszy odcinek sieć kanalizacyjnej, która została wybudowana na terenie gminy Frombork.

Z miejscowości Narusa odpady komunalne przewożone są przez firmę PPHiU Copernicus na gminne składowisko odpadów komunalnych we Fromborku. Jednak część odpadów komunalnych wywożona i porzucana jest w miejscach przypadkowych lub zwyczajowo traktowanych przez niektórych mieszkańców jako wysypiska.

3.6.3 Elektroenergetyka, ciepłownictwo i gazownictwo

Teren miejscowości Narusa obsługiwany jest przez stację przesyłową energii elektrycznej będącą własnością „ENERGA” operator SA Gdańsk, Rejon Energetyczny w Braniewie.

Budynki mieszkalne ogrzewane są przez własne źródła ciepła, którymi są piece. Są to głównie piece opalane węglem i drzewem lub piece elektryczne.

Aktualnie na terenie miejscowości Narusa nie funkcjonuje sieć gazowa. W związku z zakładanym rozwojem gazownictwa w Polsce przyjmuje się, że w obszarze gminy zostanie wprowadzony gazociąg wysokiego ciśnienia, który łączyć będzie Braniewo z Elblągiem, poprzez gminę Tolkmicko.

3.7 Potencjał kulturowy i turystyczny

3.7.1 Historia miejscowości

Narusa to sołectwo powstałe na bazie zabudowań byłego Zakładu Rolnego Narusa wchodzącego w skład Państwowego Gospodarstwa Rolnego Frombork i 3 gospodarstw rolnych. Państwowe Gospodarstwo Rolne zostało założone po zakończeniu drugiej wojny światowej. Powstało na bazie majątków obszarniczych byłych właścicieli ziemskich, które miały być ośrodkami kultury rolnej tak w produkcji rolnej jak i zwierzęcej. Ówczesne władze Polski przyjęły metodę zagospodarowania ziem zachodnich i północnych opuszczonych przez Niemców jak i dużej części ściany wschodniej poprzez organizowanie dużych Państwowych Gospodarstw Rolnych.

Pierwsza wzmianka o folwarku Narusa występuje w opracowaniach w XVI wieku, kiedy to po nakazie sądu królewskiego w 1572 roku Warmia odzyskała Tolkmicko

z okręgiem oraz nabyła 8-łanowy folwark Narusa. Grunty te zakupił od miasta dziekan kapituły Eggert Kempen i scedował je na rzecz kapituły. Żaliński (starosta tolkmicki) próbował dobra te odebrać. Został powołany nawet sześciuosobowy sąd komisaryczny, który folwark przyznał kapitule. Wyrok tego sądu potwierdził król Stefan Batory i tak oto Warmia po wielkich nadziejach musiała zadowolić się zaledwie kilkoma łanami. W 1718 roku folwark Narusa (z liczbą 9 łanów uprawnych) nadal był w posiadaniu kapituły.

Od 1949 roku Narusa przyjęła oficjalną nazwę Państwowego Gospodarstwa Rolnego. Zaczętkiem załóg byli autochtoni mieszkający i pracujący w rolnictwie, którzy po pewnym czasie wyjechali z Polski. Drugą grupę pracowników stanowili robotnicy wywiezieni do pracy w czasie wojny, którzy zdecydowali się osiedlić na tych terenach. Znaczną grupą pracowników fizycznych, także umysłowych, stanowili ludzie przybyli na te tereny z przyczyn politycznych. Bardzo liczną grupę stanowili przesiedleńcy z Wileńszczyzny oraz z południowo-wschodniej części Polski. Była też duża grupa młodych pionierów z centralnej Polski, gdzie było duże przeludnienie szczególnie na wsi. Młodzież ta, zatrudniana sezonowo, częściowo decydowała się osiedlić na stałe. Tu założyli rodziny. Kadre fachową sukcesywnie zasilali absolwenci średnich i wyższych szkół rolniczych różnego typu. Obok wielu trudności na danym terenie występowało duże zagrożenie dla życia. W wyniku uporczywych walk i działań wojennych Frombork, okoliczne wsie i osady zostały w znaczny sposób rozbite i spalone. Pola pokryte były niezliczoną ilością pocisków i niewypałów. Nieliczni rolnicy, którzy tu przybyli nie byli w stanie zagospodarować wielkich terenów rolnych, zniszczonych przez działania wojenne, a także działalność szabrowniczą w pierwszych miesiącach powojennych. Żyzne ziemie leżały odłogiem i porastały lasem samosiewek. Do nowotworzonych PGR-ów zjeżdżali ludzie z różnych rejonów polski o różnej kulturze i zwyczajach. Pomimo różnorodności, ludzie ci, znaleźli wspólny język tak w pracy jak i w życiu osobistym. Zmora i dużym utrudnieniem było bardzo duże zapotrzebowanie na siłę roboczą. Brak było maszyn i urządzeń technicznych, które proste prace mogłyby wykonać zamiast człowieka czy konia. Jeszcze pod koniec lat 50-tych i 60-tych podstawową siłą roboczą były konie. W każdym gospodarstwie również w Narusie było ich od 20 – 60. Większość prac uprawowych wykonywano przy pomocy koni. Młocka skoszonych i zebranych zbóż ciągnęła się do wiosny przez całą zimę. Od początku lat 60-tych następował sukcesywny dopływ maszyn i urządzeń technicznych. W pierwszym okresie były to przede wszystkim ciągniki, później kombajny i inny sprzęt specjalistyczny. W początkowym okresie było bardzo duże zapotrzebowanie na pracowników sezonowych. Byli to ludzie z miast, wsi Polski centralnej. Zatrudniani byli więźniowie codziennie dowożeni z pobliskich więzień. Przy dużym nasileniu pracy, jak żniwa lub zbiór ziemniaków, zatrudniano wojsko i młodzież szkół podstawowych, średnich i studentów. Gospodarstwa nowo organizowane przyjęły organizacyjną formę pracy w zespołach. Zespół – była to jednostka organizacyjna i administracyjna skupiająca kilka gospodarstw rolnych o różnej wielkości. Zespół pełnił rolę: administracyjną, decyzyjną, kontrolną i rozliczeniową. W zespole skupiała się kadra specjalistyczna: agronom, zootechnik, mechanik, brygadziści, księgowy. Zespoły z kolei były podporządkowane okręgowemu zarządowi PGR, a te, w pewnym okresie, wyodrębnionemu Ministerstwu Państwowych Gospodarstw Rolnych.

W 1958 roku zarządzeniem władz centralnych dokonano reorganizacji, która polegała na likwidacji zespołów. Gospodarstwa wchodzące w skład Zespołów dostały osobowość prawną i przeszły na rozrachunek własny, czyli zostały usamodzielnione. Powołano

jednocześnie inspektoraty Państwowych Gospodarstw Rolnych. Inspektoraty swoim działaniem obejmowały teren jednego powiatu. Na przestrzeni następnych lat mniejsze mniej doinwestowane gospodarstwa zostały wchłonięte przez inne. W 1972 roku nastąpiła likwidacja inspektoratów. Wkrótce potem powstało Przedsiębiorstwo Rolne Frombork w skład, którego wchodziło przedsiębiorstwo Narusa. Przedsiębiorstwo Narusa na przestrzeni lat rozbudowało magazyny, budynki gospodarcze, stodoły. W latach 72-76 wybudowano 4 bloki mieszkalne o 16 mieszkaniach i budynek, w którym mieściła się świetlica. Tam odbywało się życie kulturalne pracowników. Wspólna praca zjednoczyła zatrudnionych tu ludzi.

W roku 1995 nastąpiła likwidacja Państwowych Gospodarstw Rolnych. Majątek ruchomy został sprzedany. Budynki i grunty przejęła Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa. Do tej pory grunty należące do byłego przedsiębiorstwa Narusa mają dzierżawców. Ludzie dawniej zatrudnieni w przedsiębiorstwie są w dużej części bezrobotnymi. Utrzymują się z prac sezonowych (zbiór truskawek, jagód, grzybów, ślimaków). Niektórzy otrzymują pracę w Urzędzie Miasta i Gminy Frombork w ramach prac interwencyjnych lub publicznych.

3.7.2 Obiekty zabytkowe

Zachowanym obiektem zabytkowym na terenie Narusy jest most na rzece Narusa z 1880 roku, który znajduje się w ciągu drogi wojewódzkiej nr 504 na trasie Elbląg – Braniewo.

Zabytkowy most w Narusie

Most w Narusie – widok od strony rzeki Narusa

W odległości zaledwie kilku kilometrów od Narusy znajduje się olbrzymi głaz pogrążony w wodach Zalewu nazywany "Świętym Kamieniem". Położony jest 30 m od brzegu, ok. 4 km od Tolkmicka w kierunku Fromborka, w pobliżu leśniczówki Nowy Wiek. Jego obwód wynosi 13,8 m. Niegdyś służył pogańskim Prusom jako ołtarz ofiarny. Do dziś posiada swoją ciekawą legendę.

„Święty Kamień”

3.7.3 Walory przyrodnicze

Na terenie miasta i gminy Frombork funkcjonują następujące obszary chronione:

1. Park Krajobrazowy Wysoczyzny Elbląskiej i jego otulina.
2. Obszar Chronionego Krajobrazu Rzeki Baudy.

Park Krajobrazowy Wysoczyzny Elbląskiej:

Na mocy uchwały nr VI/51/85 Wojewódzkiej Rady Narodowej w Elblągu z dnia 26 kwietnia 1985 r. utworzono Park Krajobrazowy Wzniesienie Elbląskie o powierzchni 13460 ha ze strefą ochronną liczącą 22779 ha. Park wraz z otuliną znajduje się na terenie gmin: Elbląg, Tolkmicko, Milejewo i Frombork. Z czasem nazwę parku zmieniono, obecnie zwie się on Park Krajobrazowy Wysoczyzny Elbląskiej.

Mezoregion Wzniesienia Elbląskie to falista wysoczyzna morenowa wznosząca się do 197 m n.p.m. i opadająca stromymi krawędziami ku Żuławom Wiślanym, Równinie Warmińskiej i Zalewowi Wiślanemu. Wysoczyznę tworzy falista i pagórkowata morena denną oraz

wzgórza o niewyjaśnionej dotychczas genezie. Znaczna wysokość względna tej izolowanej wysoczyzny jest przyczyną ciągle aktywnych procesów erozji wodnej. Na skutek dużego, sięgającego 2% spadku, potoki wcięły się mocno w gliniasto-piaszczyste podłoże, żłobiąc głębokie koryta. W rejonie krawędzi wysoczyzny mają one charakter wąwozów o głębokości do 60 m. W środkowej, najwyższej części wysoczyzny deniwelacje sięgają 30 m. W strefie krawędziowej wzrastają do 50 m, a w okolicach Suchacza i Kadyn przekraczają 100 m. W wyniku złożonej morfogenezy Wysoczyzna Elbląska zawiera różnorodne formy i typy rzeźby, od płaskorówninnej do wzgórzowej z licznymi zagłębieniami bezodpływowymi i dolinami erozyjnymi. Na odcinku od Janowa poprzez Elbląg, Rubno, Nadbrzeże, Suchacz do Kadyn i dalej między Tolkmickiem a Fromborkiem widoczne są ślady wybrzeża klifowego Morza Litorynowego sprzed 5-9 tysięcy lat. W granicach parku krajobrazowego znajduje się jednak tylko około 30% powierzchni mezoregionu. Park obejmuje północne tereny kulminacyjne części jednostki fizjograficznej Wzniesienia Elbląskie oraz strefę terasy akumulacyjnej południowo-wschodniego brzegu Zalewu Wiślanego. Powierzchnie parku w 50% pokrywają lasy w przewadze bukowe z domieszką dębu, lipy, klonu, jesionu. W otulinie zdecydowanie przeważają użytki rolne, w granicach otuliny znajduje się też część Zalewu Wiślanego. Tak więc park z otuliną zawierają w swych granicach i łączą leśne krajobrazy wyżynne i pejzaż morski.

Na terenie parku istnieje 5 rezerwatów przyrody:

- Jezioro Drużno;
- Kadyński Las wraz z bardzo ciekawym zespołem klasztornym oo. Franciszkanów;
- Pióropusznikowy Jar;
- Zatoka Elbląska;
- Buki Wysoczyzny Elbląskiej.

Obszar Chronionego Krajobrazu Rzeki Baudy:

Obszar chronionego krajobrazu obejmuje wyróżniające się krajobrazowo tereny o różnych typach ekosystemów. Zagospodarowanie tych ekosystemów powinno zapewnić zachowanie stanu względnej równowagi ekologicznej "systemów przyrodniczych". Charakter gospodarki prowadzonej na obszarach chronionego krajobrazu regulują przepisy prawne zabezpieczające stan środowiska. Wprowadzają one m.in. zakaz lokalizacji zakładów przemysłowych i obiektów uciążliwych dla środowiska, zakaz prowadzenia działalności niekorzystnie wpływających na krajobraz, w tym dbałość o styl budownictwa dostosowany do lokalnych tradycji.

1. Rezerwaty przyrody.

Na terenie gminy Frombork funkcjonują:

- Rezerwat przyrody „Nowy Wiek”, którego przedmiotem ochrony jest fauna i flora.
- Rezerwat przyrody „Ujście rzeki Pasłęki”, którego przedmiotem ochrony jest awifauna.

2. Pomniki przyrody:

Na terenie miasta Fromborka znajduje się 10 drzew uznanych za pomniki przyrody (3 dęby, 3 jesiony, 2 buki, 2 klony). Na pozostałym terenie 13 (7 dębów, 2 buki, 1 lipa, 1 sosna, 1 wiąz,

1 czereśnia ptasia). Zakłada się ustanowienie, jako pomniki przyrody, dodatkowo 15 drzew w Nadleśnictwie Zaporowo oraz 6 innych drzew, 5 grup drzew, 2 alei drzew i 1 szpaleru.

3.7.4 Flora i fauna

W bogatej szacie roślinnej parku występuje wiele roślin objętych ochroną gatunkową, są to m.in.: tojad dzióbaty, wawrzynek wilczelyko, naparstnica zwyczajna, skrzyp olbrzymi, widłak wroniec i widłak goździsty, bagno zwyczajne, lilia złotogłów, pióropusznik strusi, gnieźnik leśny, storczyk płamisty, kruszczyk szerokolistny, podkolan biały, grązel żółty, grzybień biały, barwinek pospolity.

Warto też wymienić taksony wyróżniające florę tego parku: czosnek niedźwiedzi, arcydzięgiel litwor, czartawa drobna, skrzyp olbrzymi, manna gajowa, kosmatka gajowa, pióropusznik strusi, lepieźnik biały, lepieźnik kutnerowaty, żebrowiec górski.

W odległości około 20 km od miejscowości Narusa, w Kadynach, gmina Tolkmicko rośnie największy w kraju dąb – „Dąb Jana Bażyńskiego” liczący około 690 lat, mający 26 m wysokości i 993 cm w obwodzie.

Spośród dużych ssaków licznie występuje tu jeleni, sarna, dzik, wilk i bóbr. Wspomnieć też należy o żyjącym tu na wolności jeleniu sika. Sprowadzony on został przez właściciela Kadyn – Birkrnera w połowie XIX w. Spośród licznych ptaków na uwagę zasługują: ohar, bielik, trzmiełojad, jastrząb, krogulec, orlik krzykliwy, rybołów, żuraw, gołąb siniak, zimorodek, dzięcioł zielony.

3.7.5 Wody

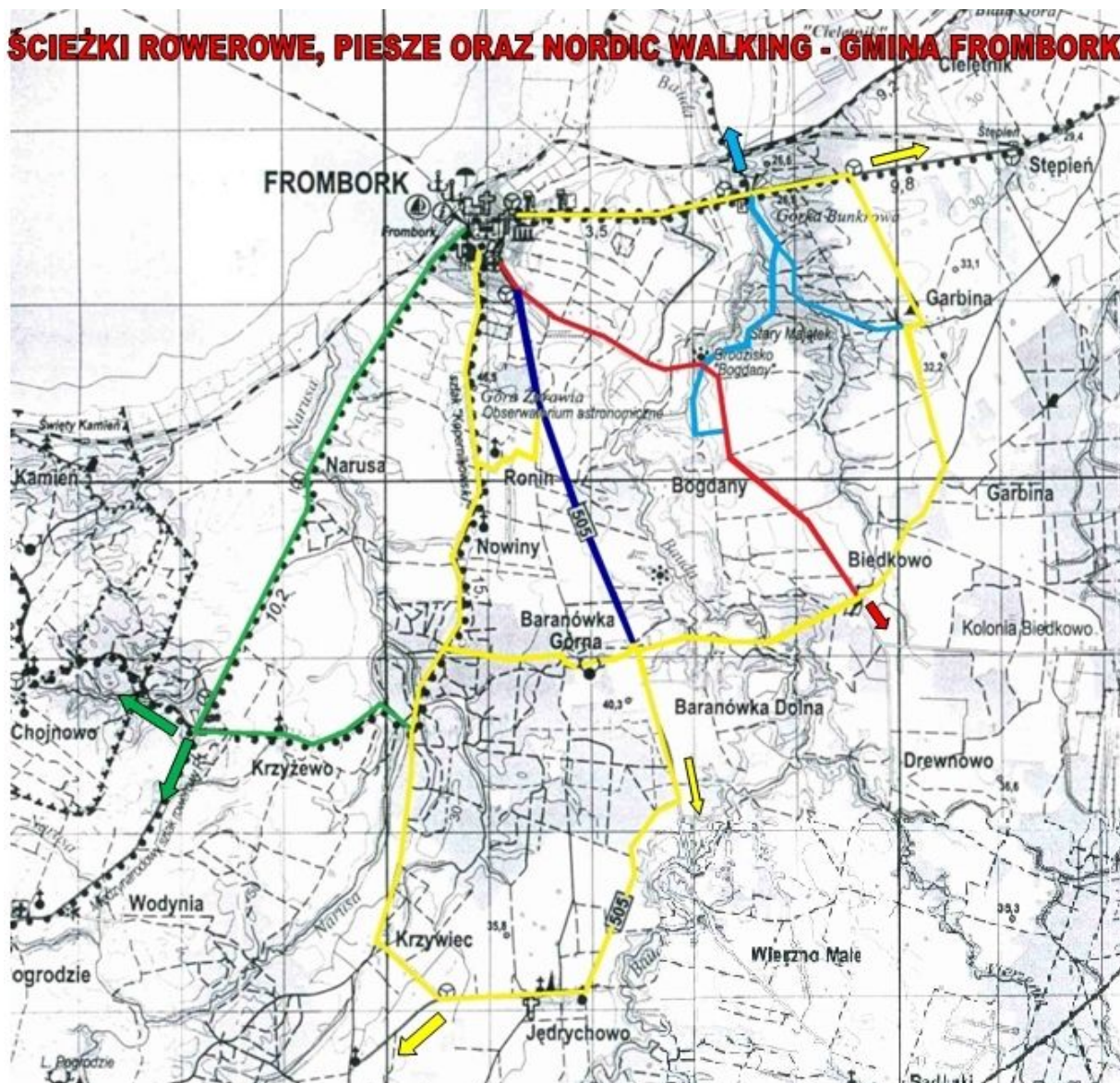
Największymi strumieniami, które rzeźbiąc jary i wąwozy upiększają Wysoczyznę są: Stradanka, Grabianka, Olszanka, Kamionka oraz Kumiela ze Srebrnym Potokiem. W korytach potoków spoczywa wiele głazów narzutowych, szczególnie licznie występują w zlewni Kumieli i Srebrnego Potoku. Uroku terenowi parku dodają małe jeziora (np. Jezioro Stare i Jezioro Martwe, z których początek bierze Kumiela), liczne oczka wodne i niewielkie mokradła.

Z krawędzi wysoczyzny, z punktów widokowych usytuowanych na wysokościach 90-160 m n.p.m. roztaczają się piękne widoki na sąsiadujące z parkiem Żuławy Wiślane z jeziorem Drużno i ujściem Nogatu Zalew Wiślany i dalej na Mierzeję Wiślaną.

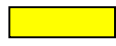

3.7.6 Turystyka

Ze względu na zachowane obiekty dziedzictwa kulturowego, malownicze położenie i walory przyrodnicze obszar miejscowości Narusa jest niezwykle atrakcyjny turystycznie. Dzięki istniejącym dróżkom leśnym można dotrzeć do najciekawszych miejsc.

ŚCIEŻKI ROWEROWE, PIESZE ORAZ NORDIC WALKING - GMINA FROMBORK

Legenda:

- - Frombork – Bogdany – Biedkowo
  - - Frombork – Baranówka
  - - Bogdany – Grodzisko Bogdany – Stary Majątek – Garbina – Parking przy drodze 504
  - - Krzyżewo – Narusa – Frombork
  - - Frombork – Ronin (opcja: Żwirownia Frombork) – Nowiny (opcja: Baranówka) – Krzywiec – Jędrychowo – Baranówka – Biedkowo – Garbina – przystanek przy drodze 504
- } Możliwości kontynuowania trasy we wskazanym kierunku

3.7.7 Lokalne centrum kultury

Na terenie miasta i gminy Frombork funkcjonuje jedna biblioteka. Znajduje się ona we Fromborku i liczy 23 055 woluminów. Korzysta z niej rocznie 490 osób, które łącznie wypożyczają 16 187 książek. Biblioteka jest własnością gminy. Miejsko-Gminny Ośrodek Kultury prowadzi działalność kulturalno-sportową dla Miasta i Gminy Frombork. Brak komunikacji publicznej w godzinach popołudniowych ogranicza możliwości korzystania z ofert rozrywkowo-kulturalnych tych placówek.

Na terenie miejscowości Narusa funkcjonuje świetlica wiejska, która jest szczególnie ważnym miejscem integrującym społeczność mieszkańców Narusy. Spełnia ona rolę miejsca, w którym spotykają się wszyscy mieszkańcy. Odbywają się tu spotkania, szkolenia i imprezy okolicznościowe. W świetlicy znajdują się 3 komputery, z których korzystają wszyscy mieszkańcy oraz telewizor i dvd. W świetlicy odbywają się również zajęcia dla dzieci. W obecnym stanie świetlica nie zaspakaja potrzeb mieszkańców, ponieważ jest zbyt mała i nie posiada zaplecza kuchennego i sanitarnego. Powiększenie obecnej świetlicy, bądź adaptacja innego pomieszczenia spowodują, iż świetlica stanie się stabilną placówką kulturalną dla mieszkańców Narusy.

Świetlica wiejska w Narusie

Świetlica wiejska w Narusie

Mieszkańcy Narusy wzięli aktywny udział w remoncie obecnej świetlicy, na który rada sołecka pozyskała środki finansowe w ramach projektu z Funduszu Wspierania Wsi. Rokrocznie mieszkańcy sami organizują i przygotowują imprezy takie jak:

- imprezy okolicznościowe (Choinka, Dzień Dziecka)
- zimowisko
- dyskoteki
- zajęcia pozalekcyjne dla dzieci
- wspólne czytanie literatury dzieciom

Mieszkańcy Narusy w czynie społecznym, dbają o wizerunek miejscowości poprzez utrzymanie porządku, wykaszanie trawy, sadzenie kwiatów i drzewek ozdobnych w miejscach publicznych.

Wejście do jednego z budynków mieszkalnych w Narusie

Narusa – inicjatywa mieszkańców

Ważnym elementem życia mieszkańców jest kultywowanie tradycji religijnych. Społeczność uczestniczy we wszystkich uroczystościach parafialnych, kościelnych. Rokrocznie mieszkańcy miejscowości uczestniczą w:

- nabożeństwach (np.: majowych, czerwcowych)

- procesjach (np.: Boże Ciało, Wielkanoc, Dożynki)
- drodze Krzyżowej
- mszach świętych (odpust św. Ojca Pio)

Ponadto biorą czynny udział w organizacji pracy Kaplicy św. Ojca Pio, dbają o jej wystrój i estetykę.

Wnętrze Kaplicy św. Ojca Pio

Pomimo ubogich zasobów lokalowych i sprzętowych społeczność Narusy może pochwalić się dużą aktywnością i samodzielnością w organizacji wielu ciekawych inicjatyw przy zaangażowaniu niewielkich zasobów finansowych (pochodzących z budżetu Gminy Frombork oraz od sponsorów prywatnych).

Rękodzieło i wyroby mieszkańców Narusy

Rękodzieło i wyroby mieszkańców Narusy

Mieszkańcy Narusy – wspólne śpiewanie

Narusa – dożynki gminne 2010

Na terenie Narusy nie ma szkoły. Uczniowie dowożeni są do Zespołu Szkół we Fromborku, w skład którego wchodzi przedszkole, szkoła podstawowa i gimnazjum. Młodzież ponadgimnazjalna dojeżdża do szkół średnich w Braniewie i Elblągu.

3.7.8 Inicjatywa lokalna – tematyzacja miejscowości Narusa

Wioski tematyczne są jednym ze sposobów na wprowadzenie wsi do nowej gospodarki. Jest to gospodarka, w której zmniejsza się rola rolnictwa i przemysłu i wzrasta rola wiedzy, kreatywności i emocji. Wioski tematyczne są propozycją dla wsi i regionów, w których kończą się dotychczasowe sposoby zarabkowania związane z rolnictwem i dodatkową pracą w przemyśle. Jest to sposób na tworzenie nowej oferty wsi lub pojedynczych gospodarstw przy minimalnych nakładach. Główne działania skierowane są tu nie na tworzenie zwykłej infrastruktury turystycznej (pokoje w gospodarstwach agroturystycznych, pensjonaty, przystanie, ścieżki rowerowe, stadniny, itp.) lecz na tworzenie oferty związanej z doznaniem i edukacją. Przy ich tworzeniu główny wysiłek skierowany jest na przygotowanie gier, zabaw, zajęć warsztatowych, programu edukacyjnego a nie na tworzenie materialnego zaplecza oferty. W związku z tym oferta poszczególnych wiosek tematycznych ogranicza się zwykle do pobytu trwającego od 3 do 8 godzin. Przygotowanie podstawowej oferty wsi i przyciągnięcie do niej klientów może uruchomić dalsze działania i inwestycje związane z obsługą turystów (noclegi, gastronomia, pamiątki, itp. usługi).

Działania związane z tworzeniem specjalizacji tematycznej wsi Narusa rozpoczęte zostały w październiku 2009 roku. Prowadzone one były w ramach następujących projektów: „Wieś aktywna w każdym CAL-u. Partnerstwo na rzecz aktywizacji społecznej gminy Frombork” oraz „Wioski z K(l)Asą. Sieć Wsi Tematycznych Wysoczyzny Elbląskiej”.

Strategia wypracowana została przez zespół złożony z mieszkańców Narusy podczas 8 spotkań odbywających się w miesiącach grudzień 2009 - czerwiec 2010, prowadzonych przez ekspertki z zakresu tworzenia wiosek tematycznych w ramach projektu „Wioski z K(l)Asą” współfinansowanego ze środków Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej w ramach PO FIO.

Na podstawie przeglądu zasobów wsi oraz analizy SWOT stwierdzono, że zasobem wokół którego można tworzyć specjalizację tematyczną wsi Narusa są grzyby. Postanowiono, że należy jednak pole tematu przez nawiązanie do charakterystycznej części grzyba, czyli jego kapelusza. Dzięki temu został poszerzony zakres symboliczny tematu specjalizacji przez odniesienie się do sfery znaczeń związanych z kapeluszami. W wyniku tych zabiegów sformułowano temat specjalizacji dla miejscowości Narusa - „*Osada pod kapeluszem*”.

Miejscowość Narusa słynie z grzybnych lasów. Na grzybobraniu przyjeżdża tu wielu zbieraczy. Oprócz zbierania kupują oni także grzyby sprzedawane przy drodze przez mieszkańców miejscowości. Wiele rodzin w osadzie żyje ze zbierania grzybów, ale te sprzedawane są w sposób mało zorganizowany i tylko w sezonie. Przyczyną tego z jednej strony jest „momentalność” mieszkańców wsi czyli chęć szybkiego, choć czasem mniejszego zysku, z drugiej brak odpowiednich certyfikatów i możliwości przetwórczych.

Bogactwo okolicznych lasów

Oprócz sprzedaży grzybów i innych produktów „*Osada pod kapeluszem*” może proponować inne atrakcje nawiązujące do grzybów i kapeluszy. Powiększy to ilość turystów i uatrakcyjni ofertę miejscowości.

IV. Analiza zasobów miejscowości Narusa

Analiza zasobów zawiera wykaz elementów materialnych oraz niematerialnych, które mogą być wykorzystane dla rozwoju miejscowości, w działaniach na rzecz jej odnowy.

Rodzaj zasobu:	Opis (nazwanie) zasobu jakim dysponuje miejscowość
Środowisko przyrodnicze, położenie	Południowy – wschód gminy Frombork, chroniony obszar rzeki Baudy w otoczeniu lasów mieszanych.
Walory krajobrazu	Bezpośrednie sąsiedztwo Zalewu Wiślanego. Liczne ścieżki leśne otoczone starodrzewiem, pofałdowana rzeźba terenu, malowniczy krajobraz zarówno latem jak i zimą.
Walory klimatu	Położenie w strefie nadmorskiej sprawia, że następuje przenikanie klimatycznego oddziaływania Zalewu Wiślanego i morza w głąb lądu, z czym wiąże się bryza morska oraz stosunkowo silne wiatry.
Walory szaty roślinnej, świat zwierzęcy	Różnorodność flory i fauny charakterystycznej dla danej strefy klimatycznej i szerokości geograficznej, bogactwo gatunków drzew zarówno liściastych jak i iglastych, duża część lasów pozostawiona bez ingerencji człowieka, co

	podnosi walory krajobrazowo- poznawcze.
Wody powierzchniowe	Przez miejscowość przepływa rzeka Narusa, która wypływa z Wysoczyzny Elbląskiej i uchodzi do Zalewu Wiślanego w okolicy Fromborka. Jej długość 13,2 km. Zlewnia rzeki o powierzchni 43,5 km charakteryzuje się zróżnicowaną rzeźbą, od pagórkowatej w górnym biegu do falistej w dolnym biegu rzeki.
Wody podziemne	Wody podziemne są głównym źródłem zaopatrzenia w wodę ludności, rolnictwa i przemysłu. Pobierana woda jest zużywana na potrzeby gospodarki komunalnej, rolnictwa, leśnictwa oraz przez przemysł na cele produkcyjne. Głównym źródłem zaopatrzenia w wodę w powiecie jest czwartorzędowe piętro wodonośne. Istnieje duża możliwość zanieczyszczenia wód podziemnych występujących w gminie Frombork. Występują tu wody o średniej zasobności.
Gleby, kopaliny, budowa geologiczna	Brunatne ciężkie ropy, bielice, meandry rzeczne. Pod względem zasobów surowców mineralnych teren jest raczej ubogi.
Drogi, dostępność komunikacyjna	Droga wojewódzka nr 504 relacji Elbląg - Braniewo.
Sąsiedztwo	Frombork, Krzyżewo, Krzywiec, Jędrychowo, Baranówka, Bogdany, Tolkmicko
Środowisko kulturowe	
Walory architektury wiejskiej, zabytki	Zachowana mała skala miejscowości, istnieje most drogowy nad rzeką Narusa wybudowany w 1880 roku.
Walory ukształtowania przestrzeni publicznej	Brak uporządkowanej, zorganizowanej przestrzeni publicznej wiejskiej służącej mieszkańcom w różnym wieku, brak miejsc zabaw dla dzieci, brak terenów sportowych dla młodzieży
Osobliwości, tradycje, miejsca i przedmioty kultu	Sporo ciekawych miejsc w miejscowości i w jej otoczeniu: operacja 1001 Frombork, rzeka Bauda, „święty kamień”
Obiekty i tereny	
Tereny dla funkcji rekreacyjno- turystycznej	Możliwość realizacji ścieżek pieszych, szlaków turystyki konnej, ścieżek dydaktycznych np. „tropem Pana Samochodzika” itp.
Miejsca tradycyjnych spotkań, place i miejsca publiczne	Brak urządzonych terenów zieleni wiejskiej Spotkania odbywają się w niewielkiej świetlicy
Miejsca sportu i rekreacji	Brak urządzonych i ciekawie zagospodarowanych

Szlaki turystyczne, ścieżki dydaktyczne itp.	Zachowane historyczne drogi mogą być podstawą wytyczenia atrakcyjnych szlaków turystycznych pieszych, rowerowych i konnych
Gospodarka, rolnictwo	
Miejsca pracy	Działalność rolnicza lub pozarolnicza głównie poza miejscowością.
Miejsca noclegowe, hotelowe, gastronomia itp.	– Brak miejsc noclegowych i hotelowych – Brak miejsc gastronomicznych – Początki rozwoju agroturystyki
Mieszkańcy, kapitał społeczny	
Autorytety, znane postacie we wsi	Sołtys, radna, ksiądz

Źródło: Opracowanie własne

V. ANALIZA SWOT MIEJSCOWOŚCI NARUSA

MOCNE STRONY

- ❖ wysoka aktywność społeczna mieszkańców i bardzo dobra współpraca;
- ❖ brak postawy roszczeniowej;
- ❖ chęć dokonywania zmian;
- ❖ skuteczne, pracowite społeczeństwo wiejskie;
- ❖ bliskość zabytkowych miejsc i granicy sprzyja turystyce;
- ❖ położenie miejscowości przy trasie Elbląg-Braniewo;
- ❖ położenie na wielu szlakach turystycznych- samochodowych, rowerowych, pieszych;
- ❖ położenie blisko Fromborka (miasteczko turystyczne, siedziba Kopernika);
- ❖ cicha i spokojna okolica;
- ❖ korzystne walory turystyczno – krajobrazowe;
- ❖ wysoka estetyka miejscowości;
- ❖ korzystne warunki do rozwoju agroturystyki – dogodna lokalizacja komunikacyjna;
- ❖ mieszkania mają doprowadzoną wodę i kanalizację
- ❖ las i zalew jako zasoby nowej gospodarki;
- ❖ dużo specjalistów grzybiarzy i znawców lasu utrzymujących się ze zbierania i sprzedaży grzybów (sprzedaż grzybów przy drodze);
- ❖ dużo klientów przyjeżdżających specjalnie do Narusy po grzyby. Okazja do promocji innych ofert, pierwszy kontakt z klientem;
- ❖ dużo gospodyń uzdolnionych kulinarnie, zdobywają nagrody w konkursach;
- ❖ umiejętność zorganizowania się (np. przyjmowanie pielgrzymek);
- ❖ zdolności plastyczne (księgi okolicznościowe);
- ❖ zamiłowanie do kwiatów – Narusa znana jest z ogrodów kwiatowych przy domach;
- ❖ stadnina koni;
- ❖ potencjał do rozwoju agroturystyki

SŁABE STRONY

- ❖ brak zagospodarowanego terenu rekreacyjno-sportowego;
- ❖ brak usług turystycznych i noclegowych we wsi;

- ❖ wysokie bezrobocie; brak miejsc pracy we wsi;
- ❖ odpływ młodzieży do miast;
- ❖ wysokie bezrobocie;
- ❖ mała świetlica bez zaplecza sanitarnego, kuchennego i gospodarczego;
- ❖ zły stan dróg osiedlowych;
- ❖ niebezpieczeństwo wypadków na drodze wojewódzkiej;
- ❖ niewiele ciekawych miejsc do zwiedzania w samej wsi;
- ❖ słabo rozwinięte zaplecza do przyjmowania turystów i młodzieży;
- ❖ brak ogólnodostępnych toalet i miejsca piknikowego;
- ❖ dużo potencjalnych klientów, których na razie nie ma jak zatrzymać;
- ❖ niedostatek obiektów, które można by było wykorzystać do tworzenia wsi tematycznej;
- ❖ niski poziom formalnego wykształcenia mieszkańców;
- ❖ trudności z rozwinięciem posiadanych umiejętności do poziomu działalności gospodarczej;
- ❖ mała wiara w siebie i nieśmiałość;
- ❖ brak stowarzyszenia.

SZANSE

- ❖ możliwości dofinansowania gospodarstw rolnych i agroturystycznych ze środków UE;
- ❖ promowanie i dofinansowanie tworzenia alternatywnych źródeł dochodów na wsi, np. wioski tematyczne;
- ❖ możliwości dofinansowania rozbudowy infrastruktury technicznej, sportowej, rekreacyjnej ze środków UE;
- ❖ wzrost zainteresowania wypoczynkiem na wsi – turystyka wiejska;
- ❖ moda na mieszkanie na wsi;
- ❖ rosnące znaczenie czystego środowiska naturalnego i ekologii;
- ❖ polityka państwa sprzyjająca rozwojowi obszarów wiejskich;
- ❖ duże wsparcie samorządów gminy, powiatu, województwa;
- ❖ fundusze pomocowe, w tym europejskie;
- ❖ pomoc ze strony AWRS w pozyskiwaniu ziem dla rolników;
- ❖ założenie Stowarzyszenia, które będzie miało możliwość pozyskiwania środków UE i innych grantów;
- ❖ działalność organizacji pozarządowych m.in. Lokalnej Grupy Działania, Lokalnej Organizacji Turystycznej;
- ❖ możliwość działania w sieci wiosek tematycznych;
- ❖ rozwój ruchu turystycznego na Wysoczyźnie Elbląskiej;
- ❖ możliwość rozwinięcia nowej formy funkcjonowania gospodarstw; gospodarstwa specjalistyczne: edukacyjne, artystyczne, terapeutyczne;
- ❖ lepsze wykorzystanie bliskości Fromborka i Zalewu Wiślanego;
- ❖ rosnące zapotrzebowanie na aktywne formy turystyki, turystyka w przyrodzie, turystyka edukacyjna, turystyka przygodowa, itp.;
- ❖ tworzenie partnerstw z miastami i firmami;
- ❖ prace sezonowe albo okazjonalne zatrudnienie przy ofercie wioski z możliwością rozwinięcia w firmy i zajęcia stałe;
- ❖ możliwość rozwinięcia usług około grzybiarskich i leśnych.

ZAGROŻENIA

- ❖ tendencje do wyludniania się wsi;
- ❖ stale rosnące bezrobocie na wsi;
- ❖ zmienność przepisów prawnych związanych z rolnictwem i turystyką;
- ❖ zmienność przepisów podatkowych;
- ❖ przywiązanie do tradycyjnych form gospodarowania;
- ❖ wzrost liczby samochodów prywatnych zmniejsza liczbę usług transportu publicznego we wsiach;
- ❖ globalne zanieczyszczenia środowiska naturalnego;
- ❖ rosnąca przestępczość wynikająca z braku pracy;
- ❖ małe (brak) zainteresowanie ze strony gminy;
- ❖ przewaga interesów jednostkowych nad ogólnymi;
- ❖ schodzenie w stronę zasiłków, ubywanie ludzi – wyjazdy z Narusy, nie będzie z kim pracować;
- ❖ słabe kwalifikacje, brak wiary, ucieczka młodych i zdolnych z regionu, likwidacja małych gospodarstw;
- ❖ słabo przygotowana oferta, konkurencja usług oferowanych przez duże ośrodki;
- ❖ zbyt mało pomysłów na oferty wymagające małych nakładów finansowych i zbyt mało pieniędzy na tworzenie konwencjonalnych produktów turystycznych;
- ❖ konkurencja zagranicy i innych ośrodków krajowych, anomalie pogodowe mogą się przyczynić do dalszego skracania sezonu;
- ❖ zbyt mała świadomość potrzeby współpracy miast i firm ze wsiami i korzyści jakie z tego mogą wynikać dla partnerów;
- ❖ ograniczanie puli dostępnych środków i rosnące bariery biurokratyczne;
- ❖ partykularne interesy Fromborka;
- ❖ brak cierpliwości, nacisk bieżących potrzeb zniechęca do perspektywicznego myślenia i działania;
- ❖ życie z dnia na dzień, najprostsze formy zarabiania blokują rozwój;
- ❖ obostrzenia sanitarne i fiskalne dotyczące handlu grzybami;
- ❖ brak jasnej polityki rozwoju wsi i gminy;
- ❖ niewykorzystana atrakcyjność miejscowości;
- ❖ małe lobby na rzecz wsi w Radzie Miejskiej we Fromborku;
- ❖ agencja rolna blokuje sprzedaż działek rolnikom, ziemia leży odłogiem;
- ❖ nadleśnictwo blokuje możliwość rekultywacji wiejskiego terenu zielonego.

VI. PLANOWANE KIERUNKI ROZWOJU MIEJSCOWOŚCI NARUSA

Wizja mieszkańców miejscowości Narusa

„Narusa miejscem przyjaznym i estetycznym, barwnym i aktywnym, atrakcyjnym do zamieszkania ludzi w bezpiecznym i zdrowym środowisku, rozwijającym bazę usługową, edukacyjną, rekreacyjno- sportową i turystyczną.”

Kierunki rozwoju miejscowości Narusa wpisują się w Strategię Rozwoju Miasta i Gminy Frombork i Planu Rozwoju Lokalnego Miasta i Gminy Frombork. Kierunki rozwoju miejscowości kształtują się następująco:

- Remont i modernizacja systemu drogowego na obszarze sołectwa.
- Zmiana nawierzchni dróg wewnętrznych, osiedlowych obecnie gruntowych.
- Budowa miejsc parkingowych przy drogach międzyosiedlowych
- Wprowadzenie segregacji odpadów.
- Poprawa infrastruktury w zakresie korzystania z odnawialnych źródeł energii.
- Poprawa oświetlenia miejscowości.
- Uporządkowanie i zagospodarowanie terenu wewnątrz osiedla, budowa drogi osiedlowej, zakup i posadzenie krzewów w celu poprawy estetyki miejscowości
- Zagospodarowanie terenu dla rekreacji i sportu
- Renowacja terenu boiska sportowego
- Budowa placu zabaw dla dzieci
- Poprawa oznakowania i infrastruktury ścieżek rowerowych.
- Budowa wiaty z grillem
- Oczyszczenie i zagospodarowanie terenu w centrum miejscowości
- Budowa nowej świetlicy wiejskiej.

Dlaczego chcemy odnowy miejscowości?

Narusa ma wszelkie szanse rozwojowe m.in. sporo atrakcyjnych terenów, ponadto mieszkańcy chcą egzystować w pięknym, estetycznym otoczeniu oraz doprowadzić do lepszej organizacji oraz integracji między mieszkańcami. Wszyscy są pewni co do chęci poprawy ogólnych warunków codziennego życia oraz wyrównania, w miarę możliwości, szans rozwojowych z innymi sołectwami oraz miastem. Kolejnym ważnym aspektem jest stworzenie dobrych warunków do rozwoju i wychowywania zarówno najmłodszych jak i starszych dzieci i młodzieży. Warto również wykorzystywać środki unijne, które mogłyby przyczynić się do rozwoju miejscowości.

Jak się zorganizujemy?

Istnieje opcja utworzenia swoistej grupy złożonej z ludzi zamieszkałych w Narusie, są to ludzie w różnych wieku, z różnym wykształceniem. Wszystkich chętnych można wdrażać w prace pomocnicze przy wykonywaniu prac porządkowych lub budowlanych w mniejszym lub większym stopniu. Poza tym mieszkańcy wykazują chęć pomocy w wykonywaniu prac związanych np. z urządzaniem terenów zielonych lub utrzymywaniem świetlicy w należytym porządku. Mieszkańcy winni również dbać o czystość i porządek w miejscowości, poprawę ogólnej estetyki miejsc wspólnych ale także domostw prywatnych. Ludność lokalna może również uczestniczyć w wszelkiego typu szkoleniach, w pomocy organizacyjnej na rzecz imprez okolicznościowych, festynów lub warsztatów oraz podjąć działania związane z ochroną środowiska, takie jak np. segregacja odpadów, akcja na rzecz niepalenia w piecach szkodliwych odpadów, tworzenie wiejskich terenów zielonych.

Nasze sołectwo będzie...

- miejscowością nowoczesną, bezpieczną i wygodną – z kanalizacją, dobrymi drogami, chodnikami, oświetlonymi ulicami, przystankiem autobusowym z prawdziwego zdarzenia, dobrymi telekomunikacyjnymi łączami (bardziej dostępny Internet), z wyremontowanymi domami.
- zadbane, porządne, czyste, z estetycznymi domami, pięknymi ogrodami, dobrze zagospodarowanym terenem wokół świetlicy oraz w pozostałych miejscach wioski.
- dawało szansę na wypoczynek, sport i rekreację dla dzieci i młodzieży (plac zabaw dla dzieci, boisko wielofunkcyjne, miejsce wypoczynku dla całej wsi),
- wsią zintegrowaną, z aktywną i nowoczesną społecznością
- wsią dbającą o dzieci i młodzież, a także integrującą wszystkich.
- wsią dbającą o zachowanie walorów przyrodniczych i kulturowych, zachowującą kameralną, przyjazną skalę urbanistyczną, eksponującą swoje zalety oraz otaczający naturalny krajobraz.

VII. PLANOWANE ZADANIA W RAMACH ODNOWY MIEJSCOWOŚCI NARUSA NA LATA 2011 – 2018

1. Budowa boisk sportowych.	
Cel	Udostępnienie mieszkańcom i turystom nowoczesnej infrastruktury sportowej w celu aktywnego uprawiania sportu i rozwoju fizycznego, popularyzacja aktywnego stylu życia poprzez budowę boiska do piłki nożnej, siatkowej i koszykowej
Przeznaczenie	Nowe warunki do uprawiania sportu dla dzieci i młodzieży oraz mieszkańców z terenu miasta i gminy, turystów
Źródła pozyskania środków na realizację inwestycji	Środki zewnętrzne, środki unijne, krajowe, środki własne, środki z funduszu sołeckiego
Termin realizacji	2012-2017
Koszt	750 000 zł
2. Budowa terenu rekreacyjnego.	
Cel	Przygotowanie terenu rekreacyjnego poprzez postawienie wiaty drewnianej wraz z wyposażeniem, grillem, mini sceną.
Przeznaczenie	Inwestycja przyczyni się do poprawy życia mieszkańców z terenu miasta gminy Frombork,
Źródła pozyskania środków na realizację inwestycji	Środki zewnętrzne, środki unijne, krajowe, środki własne, środki z funduszu sołeckiego
Termin realizacji	2011 - 2016
Koszt	540 000 zł
3. Wykonanie nawierzchni dróg osiedlowych i chodników.	
Cel	Poprawa stanu technicznego dróg i chodników, poprawa stanu bezpieczeństwa publicznego związanego z użytkowaniem drogi, poprawa nawierzchni dróg, położenie płyt chodnikowych na terenie miejscowości

Przeznaczenie	Mieszkańcy z terenu sołectwa Narusa, turyści
Źródła pozyskania środków na realizację inwestycji	Środki zewnętrzne, unijne, krajowe, środki z budżetu gminy, środki własne
Termin realizacji	2011-2015
Koszt	850 000 zł
4. Budowa placu zabaw.	
Cel	Przygotowanie terenu rekreacyjnego dla dzieci i młodzieży, budowa placu zabaw wraz z wyposażeniem i ogrodzeniem terenu
Przeznaczenie	Place zabaw mają służyć dzieciom i młodzieży, będą miejscem spędzania wolnego czasu
Źródła pozyskania środków na realizację inwestycji	Środki zewnętrzne, środki unijne, krajowe, środki z budżetu gminy, środki własne
Termin realizacji	2011-2014
Koszt	150 000 zł
5. Rewitalizacja szlaku turystycznego do Świętego Kamienia.	
Cel	Budowa nowych tras ścieżek rowerowych i pieszych, poprawa stanu już istniejących, oznakowanie ścieżek, opracowanie folderów, reklama produktu turystycznego
Przeznaczenie	Nowe warunki do uprawiania sportu dla mieszkańców, turystów z kraju i z zagranicy zainteresowanych turystyką rowerową i pieszą
Źródło pozyskania środków na realizację inwestycji	Środki zewnętrzne, środki unijne, krajowe, z budżetu gminy, własne
Termin realizacji	2013-2018
Koszt	1 650 000 zł
6. Budowa i wyposażenie świetlicy.	
Cel	Wybudowanie nowej świetlicy, wyposażenie świetlicy, zagospodarowanie terenu wokół świetlicy, zewnętrzne urządzenia rekreacyjne, podniesienie standardu świadczonych usług kulturalnych
Przeznaczenie	Mieszkańcy miasta i gminy, turyści krajowi i zagraniczni, artyści biorący udział w przedsięwzięciach artystycznych
Źródło pozyskania środków na realizację inwestycji	Środki zewnętrzne, środki unijne, krajowe, z budżetu gminy, własne
Termin realizacji	2011-2016
Koszt	900 000 zł
7. Most na rzece Narusa	
Cel	Budowa mostu na rzece Narusa stanowiącego przejście z centrum miejscowości do stadniny koni omijającego drogę wojewódzką nr 504
Przeznaczenie	Mieszkańcy miejscowości, mieszkańcy miasta i gminy, turyści krajowi i zagraniczni
Źródło pozyskania środków na realizację inwestycji	Środki zewnętrzne, środki unijne, krajowe, z budżetu gminy, własne
Termin realizacji	2012-2014

Koszt	58 000 zł
8. Kształtowanie obszaru przestrzeni publicznej w centrum miejscowości.	
Cel	Poprawa warunków życia ludności wiejskiej, poprawa estetyki miejscowości, wzrost atrakcyjności turystycznej obszarów wiejskich poprzez nasadzenie sadzonek drzewek, krzewów, kwiatów, nasion, ustawienie ławeczek
Przeznaczenie	Uporządkowanie i uatrakcyjnienie miejscowości
Źródło pozyskania środków na realizację inwestycji	Środki zewnętrzne, środki unijne, krajowe, z budżetu gminy, własne
Termin realizacji	2012-2017
Koszt	35 000 zł
9. Oznakowanie ścieżek rowerowych	
Cel	Budowa nowych tras ścieżek rowerowych, poprawa stanu już istniejących, oznakowanie ścieżek, opracowanie folderów, reklama produktu turystycznego
Przeznaczenie	Nowe warunki do uprawiania sportu dla mieszkańców, turystów z kraju i z zagranicy zainteresowanych turystyką rowerową
Źródło pozyskania środków na realizację inwestycji	Środki zewnętrzne, środki unijne, krajowe, z budżetu gminy, własne
Termin realizacji	2012-2017
Koszt	450 000 zł
10. Segregacja odpadów	
Cel	Wprowadzenie segregacji odpadów, umieszczenie koszy do segregacji na terenie całej miejscowości, promowanie i zachęcanie do segregacji i dbania o środowisko
Przeznaczenie	Mieszkańcy miejscowości Narusa, mieszkańcy gminy, turyści
Źródło pozyskania środków na realizację inwestycji	Środki zewnętrzne, środki unijne, krajowe, środki z budżetu gminy, środki własne
Termin realizacji	2013-2015
Koszt	25 000 zł
11. Aktywizacja mieszkańców miejscowości Narusa	
Cel	Aktywizacja mieszkańców miejscowości, oddolne inicjatywy społeczne
Przeznaczenie	Realizacja działań skierowanych do mieszkańców miejscowości
Źródło pozyskania środków na realizację inwestycji	Środki zewnętrzne, środki unijne, krajowe, środki z budżetu gminy, środki własne z funduszu sołectkiego
Termin realizacji	2011-2018
Koszt	W zależności od projektu

Źródło: Opracowanie własne

VIII. HARMONOGRAM REALIZACJI ZADAŃ

W poniższej tabeli zestawiono przewidywany harmonogram realizacji poszczególnych zadań. Tabela ta pozwoli na określenie stopnia zapotrzebowania na środki budżetowe i pozabudżetowe w poszczególnych latach.

Harmonogram realizacji projektów w miejscowości Narusa

Lp.	Nazwa zadania inwestycyjnego	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
1	Budowa boisk sportowych								
2	Budowa terenu rekreacyjnego								
3	Wykonanie nawierzchni dróg osiedlowych i chodników								
4	Budowa placu zabaw								
5	Rewitalizacja szlaku turystycznego do Świętego Kamienia								
6	Budowa i wyposażenie świetlicy								
7	Most na rzece Narusa								
8	Kształtowanie przestrzeni publicznej w centrum miejscowości Narusa								
9	Oznakowanie ścieżek rowerowych								
10	Segregacja odpadów								
11	Aktywizacja mieszkańców miejscowości								

Źródło: Opracowanie własne

IX. PUBLIC RELATIONS PLANU ODNOWY MIEJSCOWOŚCI NARUSA

Public Relations, którego zadaniem jest upowszechnianie zamierzeń Planu Odnowy Miejscowości Narusa pośród przyszłych beneficjentów, wykonawców i decydentów opierać się będzie o trzy formy komunikacji. Będą to: Internet poprzez stronę Miasta i Gminy Frombork oraz portale lokalne, a także o prasę lokalną oraz centralną. Dodatkowym elementem promocji będzie reklama i promocja bezpośrednia.

Internet będzie głównym dostawcą informacji o Planie Odnowy Miejscowości Narusa. Internet służyć będzie komunikacji pomiędzy bezpośrednio odpowiedzialnym za wdrażanie Planu Odnowy Miejscowości Narusa (Urząd Miasta i Gminy Frombork), a zainteresowanymi podmiotami samorządowymi, biznesowymi i organizacjami pozarządowymi.

Prasa lokalna służyć będzie jedynie upowszechnianiu informacji w różnych kręgach potencjalnych beneficjentów i wykonawców Planu Odnowy Miejscowości Narusa o istnieniu takiego dokumentu i sposobie jego monitorowania i wdrażania, kierując do źródła informacji, jakim będzie Internet.

Promocja i reklama bezpośrednia będzie skierowana do wybranych, potencjalnych wykonawców, inwestorów zidentyfikowanych na podstawie analizy przedsięwzięć inwestycyjnych zawartych w Planie Odnowy Miejscowości Narusa.

Powyższa promocja i reklama polegać będzie na bezpośrednim zapraszaniu wybranych podmiotów mogących być partnerami w realizacji poszczególnych zamierzeń Planu Odnowy Miejscowości.